

II. ANDRÁS

(1177 k.–1235)

III. Béla és Châtillon Anna házasságából hét gyermek született: négy fiú és három lány, a fiúk közül azonban csak ketten, az 1174-ben született Imre és a néhány évvel fiatalabb András érték meg a felnőttkort. Az elsőszülött Imre számított a trónörökösnek, s ennek jeleként apja már gyermekként, 1182-ben megkoronáztatta. Andrásra tehát a hercegek gondtalan élete várt: az uralkodás felelősségének terhe nélkül élvezni azt a pazar jólétet, amely a dinasztia tagjainak jár – feltéve persze, hogy nincsenek politikai jellegű ambíciói.

András azonban hamar, talán túlságosan is hamar kapcsolatba került a politikával. Történt ugyanis, hogy 1188-ban a Magyar Királysággal szomszédos orosz fejedelemség, Halics népe elűzte uralkodóját, Vlagyimirt, aki családostul III. Béla udvarába menekült. A magyar külpolitikában akkor már sok évtizedes múltra tekintett vissza az orosz belviszályokba való beavatkozás gyakorlata, s Vlagyimir is nyilván abban reménykedett, hogy a magyar király majd visszasegíti őt a trónjára. Keserűen csalódnia kellett: Béla ugyan megindította csapatait Halics ellen, melyet el is foglalt, ám a fejedelemség feletti uralmat az időközben fogságba vetett Vlagyimir helyett saját másodszületőjének, Andrásnak adta. Ezzel kezdetét vette a Halics – és a 13. század elején vele egyesített másik fejedelemség, Vlagyimir – meghódítása érdekében indított hadjáratok közel hatvan éven át folytatódó sorozata. A tizegynéhány éves András halicsi uralma ugyanis nem volt hosszú életű. A hatalmát fenntartó magyar haderő hamisítatlan megszálló sereggé viselkedett, s az atrocitásokat megelégedő halicsiak a fogságából megszökő, lengyel segítséggel visszatérő Vlagyimir vezetésével 1190-ben elűzték Andrást.

A későbbi fejlemények arra vallanak, hogy a balsikerű halicsi kaland döntő jelentőségű epizód volt András életében. Egyfelől a nyiladozó értelmű herceg belekóstolhatott a hatalom ízébe, s azt, úgy tűnik, elég édesnek találta ahhoz, hogy a továbbiakban ne akarjon lemondani róla. Másfelől pedig alighanem ennek a halicsi kudarnak az emléke játszhatott szerepet abban, hogy egy utóbb valóságos szenvedélyévé vált a fejedelemség meghódításának vágya. 1190 után mindenesetre jó ideig kielégítően maradtak András vágyai, s csak bal-

szerencsését átkozva figyelhetette, hogy 1194 táján bátyja, Imre – talán az uralkodásra való felkészítés jegyében – megkapta apjuktól a Magyar Királyság két gazdag tartományának, a Drávától délre fekvő Szlavóniának és az Adriaparti Horvátországnak a kormányzatát.

Amikor 1196-ban a közvetlen utókor által a „Nagy” melléknévvel kitüntetett III. Béla meghalt, kijelölt örököse, Imre akadálytalanul foglalhatta el trónját. Az öreg király kisebbik fiára kereszties hadjárat indítására tett, beválatlanul maradt fogadalmát hagyta, valamint a vállalkozás megvalósításához elegendő kincset. A szentföldi iszlám uralom felszámolására induló keresztiesek azonban András nélkül keltek útra, a hercegnek ugyanis a Magyar Királyságban voltak tervei. Hogy miféleké, az már 1197 végére kiderült, amikor is András stájer segítséggel fegyveres harcot kezdett bátyja ellen, s kikényszerítette, hogy Imre átengedje neki azokat a déli tartományokat, amelyeket még apjuk életében herceggé kormányzott. András alighanem úgy gondolta, hogy bátyja örököséként – Imre akkor még nőtlen volt – őt illeti meg a Horvátország feletti uralom.

A magyarországi politikai fejleményeket figyelemmel kísérte a hatalma delelőjén álló pápaság is, s noha III. Ince pápa kész volt elfogadni András horvát hercegségét, erőteljesen szorgalmazta a kereszties hadjárat megindítását, és súlyos egyházi büntetéssel – kiközösítéssel – fenyegette meg Andrást arra az esetre, ha tovább áskálódik Imre ellen. A herceg azonban figyelmen kívül hagyta a pápai intelme-

ket, mivel tartománya kiterjesztésével volt elfoglalva – sikeres hadjáratot vezetett a Balkán belsejébe –, továbbá híveket toborzott magának bátyja ellenében. A fivérek viszálya végül újabb fegyveres harchoz vezetett, csak hogy ez alkalommal, 1199-ben, Imre aratott diadalt. Mivel az útközetre Somogy megyében, tehát András tartományának határain túl került sor, kétségtelennek látszik, hogy a herceg volt a támadó fél, s célja aligha lehetett más, mint a korona megszerzése. Átlépte tehát azt a határt, amelyen belül még – valós vagy vélt – jogai védelmével magyarázhatta tetteit, s jó oka volt arra, hogy a veszített csata után külföldre meneküljön.

Néhány hónapos száműzetésének az vetett véget, hogy Imre 1200 nyarán pápai közvetítéssel kibékült vele, s András visszakapta hercegi tartományát. Ugyanez idő tájt mindkét fivér megnősült: Imre a távoli Aragóniából házasodott, míg András a Német-római Birodalom tartományával szomszédos tenger melléki (merániai) területein uralkodó Bertold herceg leányát, Gertrúdot vette feleségül. Ezt követően néhány év nyugalom köszöntött az országra, ám 1203-ban újult erővel kapott lábra a belháború. A győzelem ezúttal is Imréé lett, aki öccsét fogolyként őriztette, feleségét, Gertrúdot pedig hazaküldte apjához, ami alighanem azt jelzi, hogy az asszony belebonyolódott a magyarországi politikai küzdelmekbe.

András fogsága rövid volt, néhány hónap elteltével egyik híve segítségével megszökött. Bátyja, hogy elejét vegye András további trónigényének, sietve megkoronáztatta időközben született fiát, Lászlót, s – az előzmények ismeretében meglepő módon – halála esetére öccsét jelölte ki a gyermek gyámjának és az ország kormányzójának. Imre csakhamar meg is halt, s bár a trónon elvben kiskorú fia, III. László követte, az annyira áhított hatalom végre András kezébe hullt. Imre özvegye rövidesen jobbnak látta gyermekével együtt Bécsbe menekülni. A mind szövevényesebbé váló helyzetet végül az oldotta meg, hogy III. László kisvártatva meghalt, s 1205 májusában András végre a fejére tétethette Esztergom érsekével az Árpádok koronáját.

A trónra lépő II. András joggal számolhatott azzal, hogy bátyja egykori hívei ellenszenvvel viseltetnek majd kormányzatával szemben, ez azonban a jelek szerint nem sok fejfájást oko-

zott neki. Az már inkább érzékenyen érinthette, hogy ellenzékének köre az évek múlásával mindinkább kiszélesedett. Az uralmával szembeni elégedetlenség fokozatos felhalmozódása számos okra vezethető vissza. Közülük a legsúlyosabb minden bizonnyal az az intézkedéssorozat volt, amelyet András egyik oklevelé „új berendezkedés” címmel foglalt össze. Ennek lényegét illetően ma sem látunk tisztán, főként azért, mert a rendelkezésünkre álló források meglehetősen egyoldalúak: zömében valamilyen jogot – többnyire birtokot – adományozó királyi oklevelek. Alighanem ennek tudható be, hogy az 1208 táján kibontakozó új berendezkedés politikája legszembetűnőbb vonásának a királyi birtokok tömeges eladományozása tűnik.

Tény mindenesetre, hogy a királyi kegy birtokadományozásokban megmutatkozó áradása valóban szokatlanul bőséges volt az idő tájt. Az érdemszerző szolgálatok jutalmazásánál mi sem volt természetesebb az Árpád-korban, s a birtokadományokat az alattvalók el is várták királyuktól. András adományai azonban a jelek szerint néhány ponton lényegesen eltértek az addigi gyakorlattól. A király nem egyszerűen csak többet – számottevően többet – adományozott híveinek, mint elődei, hanem más és másképpen. Egyik oklevelé szerint „*bizonyos főembereink tanácsára megváltoztatván földünk állapotát, amit a régiek érintetlenül meghagytak, a várakat, az ispánságokat, a földeket és az egész gazdag Magyarország egyéb jövedelmeit örökölhető örökbirtokként [...] szétosztottuk*”. Ez volt az „*általános osztzkodás*”, miként egy másik oklevél fogalmaz, amelynek során „*az uralkodó számára az adományozás legjobb mértéke a mértéktelenség*”.

Bár statisztikailag értékelhető adatok hiányában nem mérhetőek fel pontosan az adományok mennyiségi jellemzői, az kétségtelen, hogy valóban tömegével kerültek magánkézre – többnyire az uralkodó személyes híveiül szegődött előkelők kezére – királyi birtokok.

Az új berendezkedés politikájának minden eleme sértette valamely társadalmi csoport egészének vagy egyes tagjainak érdekeit, érthető tehát, hogy a királlyal elégedetlenek tábora folyamatosan növekedett. Az egyház leginkább a pénz- és sőügyletekben alkalmazott bérleti rendszert nehezítette, részint mert a bérlők zsidó és mohamedán pénzemberek voltak – akik ily módon királyi tisztséghez jutottak (a pénzverő-, illetve sókamarák élén álló ispánok lettek), amit az egyetemes egyház jogszabályai tilalmaztak –, részint pedig azért, mert korábban az egyház is részesedett a sóforgalmazás hasznából, amelytől a bérletek bevezetése miatt elesett. Imre egykori híveihez csakhamar csatlakoztak azok az előkelők, akik valamely okból nem részesedvén a nagy birtokadományokból, sértetten és féltékenyen figyelték szerencsésebb társaik gyarapodását. Mások a rokonait, honfitársaikat magyarországi javakkal és tisztségekkel elhalmozó királyné miatt fordultak el a királytól.

Az elégedetlenek tömegét a várföldek eladományozása következtében létbiztonságukban veszélyeztetett várszervezeti népek alkoták, valamint azok a szabad birtokosok, akiket éppen ez idő tájt kezdtek királyi szervienseknek nevezni a királyi kancellária által kiállított oklevelekben. A kifejezés eredetileg

azokat jelölte, akiket a király a maga szolgálatában – többnyire katonai érdemeik jutalmazásaképpen – felszabadított és földdel látott el. Ennek a kiváltságolási formának a min-tája az önálló birtokosi mivoltot a 11–12. században is sikerrel megőrző birtokos szabadok jogállása volt, s a királyi szerviensek elnevezés csakhamar rájuk is kiterjedt. A királyi szerviensek közé számították végül a királyi udvarban az előkelő rokonságok elszegényedett tagjait is, akiknek vagyoni állapota és tényleges társadalmi helyzete valóban az előző két csoportéhoz volt hasonló.

A királyi szerviensek kifejezés szó szerint a „királynak szolgáló (személy)”-t jelent, ám ez a szolgálat – ellentétben az Árpád-kor tulajdonképpen szolgáinak esetével – nem a tulajdoni függés kényszerén alapult. A királyi szerviensek szabad ember volt, a maga ura, s a társadalmi réteg elnevezésével leginkább azt hangsúlyozták, hogy az e névvel illetett személy egyedül a király hatalmának van alávetve. Ha a királyi szerviensek ezen túlmenően valamiféle konkrét szolgálatot is vállalt – a különböző királyi szolgálónépek előjárójaként vagy más módon –, akkor azt önként, saját ér-

hát az évek során, s ez az ellenzék időről időre tanújelét is adta létezésének. 1209-ben András egyik legbizalmasabb hívét, az akkor éppen a nádori méltóságot betöltő Győr nembei Cséppánt egy másik előkelő leszúrta. A merénylet háttere nem ismert, ám ugyanebben az évben bizonyos személyek arra szövetkeztek, hogy trónkövetelőként léptessék fel András Bizáncban élő unokatestvéreit – akiknek apját, Géza herceget még III. Béla számúzta országából –, ami azt a gyanút táplálja, miszerint a gyilkosság mögött politikai indítékok húzódtak meg. Az összeesküvést a király könnyedén felgöngyölytette ugyan, ám a bajoknak ez csak a kezdete volt. Az elégedetlenség új irányból tört a felszínre, s ez alkalommal a királyné ellen irányult.

Gertrúd teljesítette a magyar királynékkal szemben támasztott legfőbb követelményt: a dinasztia továbbélését biztosító gyermekeket – három fiút és két lányt – szült a királynak. A magyar előkelők ellenszenvét azzal vívta ki, hogy minden józan mértéken felül pártfogolta rokonait és honfitársaikat. Nyilván jelentős szerepe volt abban, hogy András kierősakolta a pápától sógorának, Bertoldnak kalocsai érsek-

dekeit követve tette. II. András ellenfeleinek táborába az a félelem sodorhatta a királyi szerviensek többségét, hogy a birtokadományok következtében megerősödő nagybirtokosokkal szemben nem lesznek képesek megőrizni függetlenségüket.

Az új berendezkedés politikájának meglehetősen sokszínű ellenzéke formálódott ki te-

ké történo kinevezését, jöllehet Gertrúd öcse mind életkorban, mind tanultságban elmaradt az egyházi szabályok által támasztott követelményektől. Fokozta a Bertold, s így közvetve a királyné iránti ellenérzéseket, hogy az érsek – ha nem is példátlan, de mindenképp szokatlan módon – hamarosan világi méltóságokat is elnyert királyi sógorától: előbb a horvát bán,

majd az erdélyi vajda tisztét viselte. Mindeközben arra törekedett – igaz, sikertelenül –, hogy a kalocsai érsekséget az esztergomi egyrangúnak ismertesse el, megszerezvén egyebek mellett a király koronázásának hagyományosan Esztergom érsekét megillető előjogát.

A „meráni korszak” végül idegengyűlöletbe és egy véres eseménybe torkollott. 1213 szeptemberében összeesküvő előkelők a pilisi erdőben vadászgató királynéra és kíséretére törtek, s a királynét, valamint udvarának néhány tagját lemészárolták. A király nem sok jelét adta, hogy a tragédia megrendítette volna, mindenesetre a merénylők egyikét karóba húzatta, majd a gyászév letelte után újra megnősült. Az elégedetlenek egy másik csoportja – a hagyományos forgatókönyvet követve – a király legidősebb fiának háta mögé húzódva próbált az uralkodóval szemben fellépni, s 1214-ben elérte, hogy András – mint utóbb a pápához írt egyik levelében panasolja: akarata ellenére – királlyá koronáztassa a későbbi IV. Bélát.

A belpolitikai nehézségek mindazonáltal a legkevésbé sem törték le II. András külpolitikai vállalkozó kedvét, kiváltképp akkor nem, ha Halics megszerzéséről volt szó. Uralkodása első évtizedében szinte évente vezetett hadjáratot a fejedelemségbe, s később is sok figyelmet szentelt Halicsnak, tartós sikert azonban nem tudott kicsikarni. Oroszországi akcióit 1217–18-ban megszakította régóta esedékes szentföldi hadjárata. A király tengeri úton érkezett a Szentföldre, ahol azonban még kevesebb habér termelt a számára, mint Halicsban. A helyzet kilátástalanságát felmérve András nem sok energiát vesztegetett a hiábavaló küzdelemre, s a hazatérés mellett döntött. Útközben ereklyéket vásárolt és házassági terveket kovácsolt: a hadjárat egyetlen kézzelfogható eredményeként nyélbe ütötte legidősebb fiának, Béla hercegnek és a nikaiai császár leányának, Máriának 1220-ban meg is kötött házasságát.

A Szentföldről 1218 végén hazaérkező András új megoldásokkal próbált úrrá lenni a korábbi évek belpolitikai nehézségein. Már a távozása előtti időkből nyoma van annak, hogy kacérkodott az új berendezkedés birtokpolitikájának feladásával. 1220–21-ből határozott adatok vannak arra, hogy hozzákezdett a birtokviszonyok felülvizsgálatába, elrendelvé a jogtalanul elfoglalva tartott királyi birtokok visszavételét. Korábbi birtokpolitikája korrekciójába sokkal kisebb lelkesedéssel kezdett bele, mint azt ellenzéke remélte, ezért aztán az Imre-párti előkelők és a királyi szerviensek alkalmi szövetsége 1222-ben kikényszerítette a királytól az aranypecsétjéről *Aranybullának* nevezett törvény kiadását. Az Aranybulla cikkelyeinek egy része általános sérelmeket volt hivatott orvosolni, míg egy másik csoportja az új berendezkedés gazdaságpolitikájának néhány elemével szemben fogalmazódott meg. Külön rendelkezések foglalkoztak a korábbi években háttérbe szorított előkelők érdekeinek védelmével, s végezetül az intézkedések mintegy harmada a királyi szerviensek jogait foglalta törvénybe. Az Aranybulla számos rendelkezése nem valószínű, ám nem a királyi hatalom gyengesége miatt, amint azt sokan feltételezik. Gyanítható, hogy a törvény néhány intézkedését András eleve nem is akarta végrehajtani, má-

sok pedig irreális követeléseket tartalmaztak. Az Aranybullának így legfeljebb az aktuális politikai feszültségek levezetésében jutott némi szerep, igazi jelentőségét jóval keletkezése után nyerte el, amikor is a – késő középkori értelemben vett – nemesség sarkalatos jogait rögzítő törvényként a magyar rendiség alapdokumentumai között tartották számon.

Az Aranybulla kiállításával egy időben mutatkoztak meg az első jelei annak, hogy megromlott a viszony II. András és legidősebb fia, Béla között. A herceg 1220-ban Szlavónia élére került feleségével, Máriával az oldalán. Két évvel később azonban András azzal az ötlettel állt elő, hogy Béla taszítsa el magától Máriát, és kössön az ország számára hasznosabb házasságot. A herceg előbb engedett apja akaratának, majd amikor III. Honorius pápa felszólította, hogy vegye vissza az asszonyt, feltűnő sietséggel teljesítette az utasítást. Döntése mellett kitarva inkább vállalta az ausztriai száműzetést, semmint hogy meghajoljon a királyi akarat előtt. Néhány hónappal később András beletörődött a kudarcba, s visszaadta a Drávától kormányzatát fiának, a jó viszony azonban már nem állt helyre közöttük. Ennek jelként 1226-ban András megfosztotta Bélát a szlavón hercegségtől – azt Béla öccse, Kálmán kapta –, s engedetlen elsőszülöttjét Erdély élére állította, ami kimondatlanul is egyfajta belső száműzetésnek felelt meg.

András úgy gondolhatta, hogy e lépésével két legyet üt egy csapásra. Mivel fia mind kevesebb igyekezett leplezni, hogy szinte mindenben ellenzi apja politikáját, s kiváltképp helyteleníti a kisebb mértékben ugyan, de mégiscsak folytatódó birtokadományozásokat, András úgy vélte, a távoli Erdélyben Bélának kevesebb alkalmal lesz nehézségeket támasztani. Mindemellet azt remélhette, hogy fia fogja betölteni a Német Lovagrend után támadt űrt. András még 1211-ben telepítette be a lovagokat Erdély délkeleti szegletébe azzal a céllal, hogy egyrészt védelmezzék a tartományt az Erdélytől délre és keletre élő nomád kunok betöréseivel szemben, másrészt pedig tegyenek meg mindent a pogány kunok megtérítése érdekében. A lovagok hozzá is láttak feladataik teljesítéséhez, csakhogy eközben a rend – a pápaság egyetértésével – arra törekedett, hogy a magyar király főhatalma alól kikerülve, közvetlenül a Szentszékhez kapcsolódjék. Ez a megoldás elfogadhatatlan volt II. András számára, hiszen az ország területi építését veszélyeztette volna, ezért fegyverrel űzte ki őket országból, s a visszafogadásukat szorgalmazó pápai követelések ellenére hajthatatlan maradt.

András tervei csak részben valósultak meg. Béla herceg valóban lelkesen belefogott a kunok megtérítésébe, s ennek eredményeként azok egy része, elismerve a magyar király fenntartóságát, megkeresztelkedett. A herceg ugyanakkor nem mondott el az arról a tervéről sem, hogy elérje apja birtokpolitikájának megváltoztatását. Az adományok ellen a pápa már 1225-ben felemelte a szavát, s 1228-ban Bélának végre sikerült apjától felhatalmazást kapnia az adományok felülvizsgálatára. Az 1231-ig tartó akció során a herceg számos birtokot visszavett – sok haragost szerezve ezzel magának –, igazi sikert mégsem érhetett el, mert gyakran előfordult, hogy amit ő elvett, azt apja újra eladományozta.

Mindez, persze, tovább mélyítette az András és Béla közötti ellentéteket. Élete utolsó éveiben mégsem a fiával való viszály keserítette meg az öregedő király életét. Az állandó pénzhiánnyal küszködő uralkodó az Aranybulla tiltó rendelkezése ellenére továbbra is zsidó és mohamedán vállalkozókra bízta pénzügyei kezelését, s ezzel mindinkább magára vonta az egyház haragját. 1231-ben IX. Gergely pápa felhatalmazást adott az esztergomi érseknek arra, hogy szükség esetén egyházi fenytékkel készítse jobb belátásra a királyt, így aztán András kénytelen volt meghátrálni. Kiadta az 1222. évi Aranybulla módosított változatát, amelynek szövegében elsősorban az egyház érdekeit védő változtatásokat eszközölt. A visszavonulással csak az időnyerés lehetett András célja, mindenesetre a jelek szerint fel sem merült benne a törvény végrehajtásának gondolata.

Ha valóban így volt, ez alkalommal alaposan elszámította magát, mert 1232-ben, mégpedig gondosan megválasztott időpontban, a húsvéti nagyböjt első napján *Róbert* esztergomi érsek egyházi tilalom, interdiktum alá vetette az országot, azaz megtiltotta a szentségek kiszolgáltatását, a király néhány tanácsosát pedig, még súlyosabb büntetést alkalmazva, kiközösítette az egyházból. András latba vetette minden befolyását az érsek döntésének érvénytelenítése érdekében: panaszt tett a pápánál, és sikerült is elérnie előbb az egyházi fenytékek felfüggesztését, majd azt, hogy a pápa követet, legátust küldjön az országba a helyzet kivizsgálására.

András először csak megbízottain keresztül volt hajlandó érintkezésbe lépni a legátussal, *Jakab* praenestei püspökkel, ő maga inkább halicsi hadjáratra indult. *Jakab* azonban nem hagyta annyiban a dolgot, a király után eredt, és 1233 augusztusában a beregi erdőben kikényszerítette a beregi egyezmény elfogadását. Az okmány valójában sokkal inkább diktátum volt, amely minden vitatot kérdésben az egyház javát szolgálta. A sarokba szorított András fogcsikorgatva bár, de esküt tett az abban foglaltak végrehajtására, s reménytelen helyzetét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ezúttal bele is kezdett az „egyezmény” rendelkezéseinek végrehajtásába. A legátus azonban részben teljesíthetetlen feltételeket szabott – Andrásnak horribilis összeggel kellett volna kárpótolnia a magyarországi egyházakat a sókereskedelem bérbéradása miatt elmaradt haszon fejében –, másfelől azonban gyanítható, hogy a közvetlen veszély elmúltával András is lázasan kereste a kibúvókat esküje teljesítése alól.

Az 1234-ben eltávozó legátus mindenesetre előbb új határidőt adott Andrásnak a feltételek teljesítésére, majd felhatalmazott három egyházi személyt arra, hogy az uralkodót kiközösítse, udvarára pedig egyházi tilalmat mondjon ki, ha András továbbra is késlekedne. Mivel a király képtelen volt fizetni, az egyházi fenytéket ki is hirdették, ami ellen András újólág a pápához fellebbezett, aki – maga is megeléglően a mind kínosabbá váló huzavonát – 1235-ben újabb haladékot adott. Talán némi elégtételt jelentett az egyházzal oly sokat hadakozó Andrásnak, hogy 1235 nyarán egyik leányát, az 1211-ben a türingiai örgrófhhoz férjhez adott s 1231-ben meghalt *Erzsébetet* a pápa szentté avatta.

A hatvanadik életéve felé közeledő Andrást mindeközben a személyes csapások sem kerültek el. 1233-ban meghalt második felesége, *Jolánta*, egy évvel később pedig legkisebb fiát, *András* herceget veszítette el. Életkedve mindazonáltal továbbra sem hagyta el a királyt, aki 1234-ben újra megnősült. Harmadik felesége egy itáliai órgróf rokona, *Beatrix* lett. A házasság azonban nem volt hosszú életű, mert 1235 szeptemberében II. András harmincévi uralkodás után meghalt. Halálakor felesége várandós volt. II. András fiai, Béla és Kálmán azonban azt gyanították, hogy a születendő gyermek valójában házasságtörő kap-

hosszabb ideig csak fia, IV. Béla és a dinasztia alapítójaként tisztelt *Szent István* uralkodott.

II. András uralma a nagy változások idejére esett az Árpád-kor történetében. Ekkor indult meg a 11–12. századi viszonyokat jellemző archaikus struktúrák átalakulása a társadalom egészében. Talán megkockáztatható az a feltevés, hogy András a változásokat érzékelve fogott bele reformjai végrehajtásába. Ez igaz lehet még akkor is, ha a birtokadományozások esetében a király kényszerhelyzetben volt, hiszen azok a hívei, akik már herceg korában is támogatták, trónra lépte után tartották a markukat, hogy nem éppen

Uralkodása alatt megszilárdult és továbbfejlődött az apja, III. Béla kezdeményezésére kialakított királyi kancellária, mely az udvari írásbeliségének ügyeiért, a királyi döntéseket írásba foglaló oklevelek kiállításáért volt felelős. Apja példáját követte akkor is, amikor pártfogolta a ciszterci szerzetesrendet: a szlavóniai Topuszkón rendházat alapított. Aligha véletlen, hogy két feleségét egy-egy ciszterci monostorba temettette: Gertrúdot a pilsibe, Jolántát az egresibe, mely utóbbiba végül őt is temették.

Az egyházzal időről időre feltámadó vitái elhomályosítják, hogy uralkodása a magyaror-

csolat gyümölcse. Órizet alá vették tehát az özvegyet, aki azonban megszökött, s külföldön szülte meg *István* névre keresztelt fiát. Béla és Kálmán soha nem ismerte el Utószülött Istvánt testvérének, később azonban mégis ennek az Istvánnak a fia lett az utolsó Árpád-házi uralkodó *III. András* néven.

II. András tehetséges uralkodó volt, jóllehet ez az erény leginkább abban mutatkozott meg, hogy a felszínen tudott maradni az önmaga által támasztott nehézségek közepette is. Nem elvei voltak, mint komor egyéniséggé fejlődő fiának, Bélának, hanem ötletei, amelyek megvalósítása érdekében akár erkölcsi korlátokat is átlépett. Egyéniségére súlyos árnyékot vet ifjúkorának gátlástalan hatalomvágya, mentségére csak az szolgálhat, hogy hosszú uralkodása alatt bebizonyította: valóban képes uralkodni. Amíg ő állt az ország élén, csak egy alkalommal bomlott fel a rend, jellemző módon akkor, amikor országától távol, a Szentföldön tartózkodott. Teljesen téves tehát az az elsősorban irodalmi alkotásokban megjelenő fel-fogás, mely tehetetlen pojácaként, akarattal nélküli bábként ábrázolja Andrást. Egy pipogya fráter nem ülhetett volna harminc éven át az Árpádok trónján. Az Árpádok közül ennél

kockázatmentes befektetésük hasznát kamatoztal beszédjük. Tény ugyanis, hogy András – bár a céltalannak tartott halicsi hadjáratok árnyékában ezt nem szokás hangsúlyozni – túlláradó energiája egy részét az országépítés munkájára fordította.

Ismereteink szerint ő volt az első magyar uralkodó, aki nyugat-európai típusú városi önkormányzatot segített életre, bajor telepesekkel népesítve be Pestet, s ez volt az a kezdeményezés, amelyből fia, IV. Béla tudatos várospolitikát formált. A nagybirtokos előkelők társadalmi súlyának ellensúlyozására András ajánlotta fel a mindinkább paraszti szabadsággá váló egyszerű közsabadsággal szemben a királyi szerviensi státust a birtokos közsabadoknak, ami fontos lépés volt a középkori magyar nemesség kialakulásának folyamatában még akkor is, ha maguk a királyi szerviensek – amint arról a zalaiak 1232-ben kiadott nevezetes kehidai oklevele tanúsodik – már ekkor is nemesekként tekintettek magukra. 1224-ben kiadott, s a legrégebben betelepült német ajkú közösségeket kiváltságoló nevezetes szabadságlevelével, az *Andreanum*mal ő vetette meg az erdélyi szászok autonómiájának alapjait.

szági egyház gyarapodásának időszaka volt: új püspökség létesült a kunok megtérítésének előmozdítására a kunországi Milkóban és a balkáni eretnekségek visszaszorítására a Szerémségben, ekkor telepedett meg az országban az újonnan alapított domonkos és ferences rend, s a középkor egyik magyar alapítású szerzetesrendjének, a pálosok kialakulásának kezdetei is András idejére nyúlnak vissza. Ezekben az évtizedekben kezdtek meg a magyar romanika olyan közismert remekműveinek építését, mint a jáki vagy a lébényi apátsági templom. (A két monostort az új berendezkedés birtokpolitikájának haszonélvezői, Jáki, illetve Győr nembeli előkelők alapították.) András idejében gazdagodott irodalmunk III. Béla egykori jegyzőjének, a névtelenség homályába burkolózó *Anonymus*nak a honfoglalás regényes történetét előadó munkájával. Indokoltnak tűnő feltételezés szerint a víg kedélyű, vitézi tettekben és mulatságokban örömet lelő, híveit pazar bőkezűséggel jutalmazó *Árpád* vezér alakját a Névtelen II. Andrásról mintázta. Ha valóban így van, akkor II. András az egyetlen olyan Árpád-házi uralkodó, akinek jellemvonásairól egykorú és hiteles leírással rendelkezünk. ♦